

Monumentnummer: 1401

Status: Gemeentelijk monument

Inschrijving register: 14-12-2021

Kadaster deel/nr: 90

Woonplaats		Gemeente		Provincie
Oude Niedorp		Hollands Kroon		Noord-Holland
Straat	Nr.	Toev.	Postcode	Woonplaats
Dorpsstraat	31	a	1734 JJ	Oude Niedorp
Kadastrale gemeente		Sectie	Grondperceel	
NDP02		D	90	

Omschrijving gemeentelijk monument

Inleiding

De Nederlands Hervormde Kerk van de Heilige Werenfridus, de zogenaamde ruïnekerk, stamt van oorsprong uit het midden van de 13de eeuw en is toen gebouwd als stenen kerk op een terp in Oude Niedorp.

De huidige kerkmuren zijn opgetrokken in 1648.

Oude Niedorp is gelegen in het westen van West-Friesland, in het zuiden van gemeente Hollands Kroon. West-Friesland is een oud zeeleilandschap dat vanaf de IJzertijd vernatte waardoor veenontwikkeling tot stand kwam. Het gebied werd vanaf de vroege Middeleeuwen in ontginning genomen. Vanuit bestaande veenrivieren werden in het veen parallelle sloten gegraven voor de ontwatering van het veen. Om droge voeten te houden werden de nederzettingen in het veenweidegebied geplaatst op de hoogste plaatsen in het landschap zoals strandwallen, kreekruigen en terpen. Terpen zijn opgehoogde stukken land die in eerste instantie dienden als vluchtheuvels tegen hoogwater. De kerk van Oude Niedorp, die centraal in het dorp midden op een terp stond, was daarmee het toevluchtsoord voor iedereen uit het dorp. Het lintdorp Oude Niedorp is in de 13^e eeuw ontstaan als dijknederzetting aan de rand van de omstreeks 1629 doorgemalen polder Heer Hugowaard. Het lintdorp is oost-west georiënteerd en wordt gevormd door de Dorpsstraat.

Het dorp kreeg in 1415 tezamen met het dorp Nieuwe Niedorp stadsrechten en de stad kreeg de naam Stede Niedorp. Tot 1970 vormden de dorpen 't Veld, Zijdewind en Oude Niedorp een zelfstandige gemeente daarna volgde een fusie met de toenmalige gemeente Nieuwe Niedorp en Winkel tot de gemeente Niedorp die in 2012 weer opging in de gemeente Hollands Kroon.

De kerk van Oude Niedorp is van oorsprong gebouwd op een terp, maar door het inklinken van het veen in de 14^e eeuw verzakte de kerk en is deze, op de toren na, afgebroken. Tegen de bestaande toren aan is toen een nieuwe kerk gebouwd. Ter fundatie werden sleuven gegraven met een diepte van 1,80 meter, in deze sleuven werd het puin van het eerste kerkgebouw gestort. De fundatie werd niet onderheid. Eind 15^e eeuw werd de kerk uitgebreid met twee zijbeuken. De kap werd opgevangen en de zijmuren werden weggebroken tot vloerhoogte. Op de fundamenten van de zijmuren werden vier zuilen en in de twee hoeken halve zuilen opgebouwd uit baksteen. De zuilen werden op een achthoekig basement geplaatst. De schacht werd opgemetseld met behakte baksteen en afgesloten door een zandstenen kapiteel. De beide rijen met zuilen ondersteunden de muren die de hoofdkap droegen en die tevens als scheiding tussen schip en zijbeuken dienden. Een gotische pseudobasiliek met naast het middenschip twee lagere zijbeuken was het resultaat. De ingang van de kerk zat toen aan de westzijde, waarschijnlijk is omstreeks de 16^e eeuw de zijingang aangebouwd. De kerk bleef echter aan verzakking onderhevig en kort na de Reformatie in het laatste kwartaal van de 16^e eeuw werd de kerk nogmaals gerestaureerd. De huidige kerkmuren zijn opgetrokken in 1648. Vanwege de aanhoudende verzakking is in 1738 de kerktoren afgebroken en werd op de oude fundering een nieuwe toren gebouwd. Ook de nieuwe toren was niet bestand tegen het inklinken en verzakken en in 1800 werd de spits eraf gehaald en enkele jaren later werden ook de zijbeuken van de kerk gesloopt.

Het gedeelte tussen de zuilen werd daarbij dichtgemetseld en voorzien van gotische spitsboogvensters zodat in feite de toestand van de 14^e-15^e eeuw weer terugkwam, echter met behoud van de zuilenrijen aan de binnenzijde die men gedeeltelijk inmetselfde. In 1814 is de gehele toren vervangen door een lichte, houten toren aan de westzijde van de kerk. De laatste restauratie was in 1953/1954. In 1977 ging de kerk grotendeels door blikseminslag verloren. Bij de brand gingen het dak, de houten constructie en het interieur waaronder de preekstoel uit 1672 verloren. Alleen de bakstenen buitenmuren zijn behouden gebleven.

In 2011 werd besloten de ruïne te conserveren waarbij de nadruk ligt op behoud en consolidatie. De ezelsrug op de bovenzijde van de kerkmuren is in 2011 verwijderd en vervangen door een licht bolle rug van specie om te voorkomen dat de muren inwateren. Naast Oude Niedorp is in Nederland alleen in Ammerzoden, Dongen en Bergen een zogenaamde "ruïnekerk" te vinden.

Prent van de kerk van Oude Niedorp met zijbeuken, datum begin 1700.

Historische foto van de kerk van Oude Niedorp met de houten toren aan de westzijde, datum 1949.

Historische foto van de kerkbrand, datum 3 april 1977.

Beschrijving situatie en omgeving van het monument

De ruïnekerk is gelegen aan de Dorpsstraat van Oude Niedorp en is gesitueerd tussen de Provincialeweg N242 in het noorden, de Terdiekerweg in het oosten, de Dorpsstraat in het zuiden en het Verlaat in het westen. De Dorpsstraat is het oude dorpslint en is nog steeds het historische gedeelte van Oude Niedorp. De Dorpsstraat vormt in oostelijke richting de verbinding met het lintdorp Nieuwe Niedorp en in westelijke richting met Zijdewind en behoort daarmee tot de oorspronkelijke stedenbouwkundige structuur van het gebied. Grootschalige uitbreidingen hebben zich niet voorgedaan in Oude Niedorp, door de jaren heen is alleen de lintbebouwing iets verdicht. Hierdoor is de relatie met het achtergelegen open landschap, middels zichtlijnen en open stukken, behouden gebleven. De Dorpsstraat kent een kronkelig verloop en aan weerszijden van dit lint bevindt zich voornamelijk vrijstaande bebouwing bestaande uit stolpboerderijen die aan de agrarische geschiedenis van het dorp herinneren en bescheiden woningbouw bestaande uit één bouwlaag met kap. Daar waar de bebouwing ontbreekt, met name aan de noordwestzijde, zijn bomen aanwezig die het groene karakter van het dorp versterken. Meer naar het westen, ter hoogte van Molenpad 6, staat molen 'De Hoop', aangewezen als rijksmonument.

De ruïnekerk is gelegen op een terp met aan de noord- en westzijde de gemeentelijke begraafplaats. De begraafplaats is in de vorige eeuw in noordelijke richting uitgebreid waardoor het natuurlijke aspect van de terp grotendeels verloren is gegaan. Aan de noordzijde van de ruïnekerk staat een berging bestaande uit één bouwlaag met zadeldak. De gevels zijn opgetrokken in baksteen en het dak wordt bedekt met golfplaten. De voor- en achtergevel worden afgesloten door een overstek met waterbord/windveer. In de voorgevel zit een dubbele deur met daarboven een dichtgezet rond venster. In de achtergevel zit ook een rond venster. De zijgevels zijn gesloten. De kavel wordt aan de noord, oost en westzijde omsloten door een bommenrij, aan de zuidzijde wordt de kavel afgesloten door een smeedijzeren hekwerk langs de straat.

De ruïnekerk in zijn omgeving.

De ruïnekerk in zijn omgeving.

De ruïnekerk in zijn omgeving.

De berging op de begraafplaats.

Beschrijving van het exterieur

De ruïnekerk is gebouwd op een rechthoekig bouwvlak en is van het type zaalkerk die bestaat uit één beuk (het schip) met een halfronde afsluiting aan de oostzijde (het koor). De gevels zijn opgetrokken in kloostermoppen (voornamelijk de onderzijde van de gevel) en baksteen en worden afgesloten voor een laagje specie om het inwateren tegen te gaan. De gevels zijn, met uitzondering van de voorgevel, voorzien van een trasraam. Alle gevels tonen verschillende soorten baksteen wat duidt op reparaties uit het verleden.

Voorgevel (west)

De voorgevel is in drieën gedeeld door de twee schuin uitgemetselde steunberen. Centraal in de voorgevel bevindt zich een doorgang met halfronde bovenzijde, dit was de locatie van de voormalige entree. Boven de entree zit een rechthoekig venster. Ter weerszijden van de entree zitten twee dichtgemetselde rechthoekige vensters. Beide steunberen zijn voorzien van een gietijzeren schietanker. De voorgevel wordt aan beide zijden begrensd door de schuin uitgemetselde steunberen van de zijgevels.

De voorgevel en een doorkijk door de voormalige entree

Linkerzijgevel (noord)

De linkerzijgevel heeft een geleding van vijf traveeën door zes schuin uitgemetselde getrapte steunberen en sluit aan op de hoger en terug gelegen apsis. Iedere travee is ingevuld met een spitsboog venster met uitzondering van de meest rechter travee. De meest rechter steunbeer is voorzien van een schietanker.

De linkerzijgevel

Achtergevel (oost)

De achtergevel wordt gevormd door de apsis en bestaat uit zeven traveeën geleed door schuin uitgemetselde steunberen. De apsis is hoger dan de overige gevels en ligt een stuk terug ten opzichte van de overige gevels. Iedere travee is ingevuld met een langgerekt spitsboogvenster waarvan het meest oostelijke spitsboogvenster is dichtgemetseld. De apsis wordt horizontaal geleed door een rondom gaande natuurstenen lijst aangebracht onder de spitsboogvensters. In de meest oostelijke travee bevindt zich onder de dichtgemetselde spitsboog een rondboogvenster waarin een hardhouten deur. Deze hardhouten deur is in 2011 vervaardigd. Voor de ingang ligt een trap bestaande uit drie hardstenen treden.

De achtergevel en een detailfoto van de deur.

Rechterzijgevel (zuid)

De rechterzijgevel heeft een geleding van vijf traveeën door zes schuin uitgemetselde getrapte steunberen en sluit aan op de terug gelegen en verhoogde apsis. Iedere travee is ingevuld met een spitsboogvenster met uitzondering van de meest linker travee. De meest linker steunbeer is voorzien van een schietanker. In de tweede travee van links bevindt zich de zijingang die vermoedelijk in de 16^e eeuw is opgetrokken. De zijingang is opgetrokken in baksteen en heeft aan de voorzijde een tuitgevel met schouderstukken en een boerenvlecht in het metselwerk. De tuitgevel wordt afgedekt door een natuurstenen plaat. De in 2011 vervaardigde hardhouten deur bevindt zich in een rondboogvenster. Boven de deur bevindt zich een gietijzeren schietanker. De zijgevels worden afgesloten door een zinken mastgoot. Het zadeldak is bedekt met een Oud Hollandse blauw gesmoorde dakpan.

De rechterzijgevel

De rechterzijgevel en zijingang

Beschrijving van het interieur

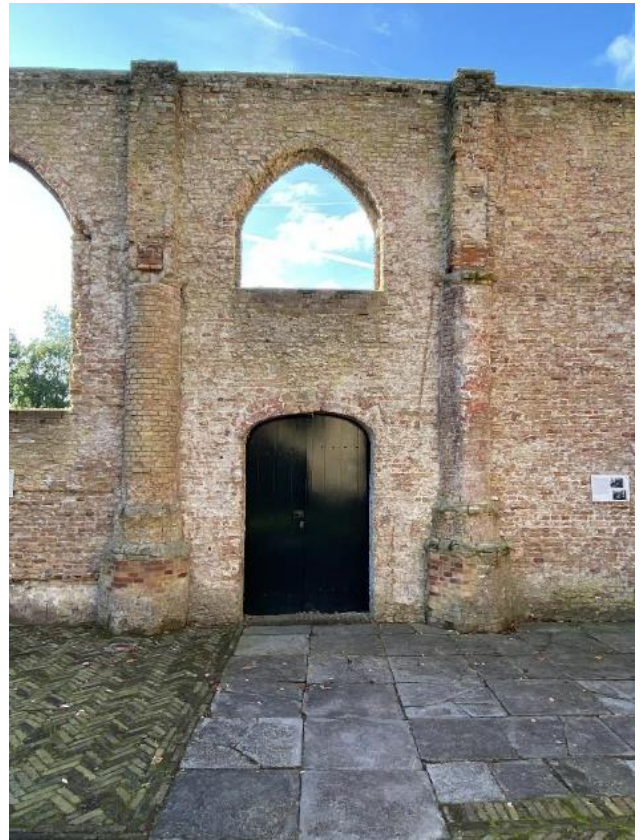
Het volledige interieur is verloren gegaan bij de brand naar aanleiding van de blikseminslag. De vloer is opnieuw bestraat. In het straatwerk is de oorspronkelijke locatie van de preekstoel aangegeven. Tevens zijn in het straatwerk enkele originele grafzerken van Belgisch kalksteen teruggeplaatst, daterend uit de 16^e tot 19^e eeuw. De zuilen die zijn opgebouwd eind 15^e eeuw toen de kerk werd uitgebreid met twee zijbeuken zijn nog zichtbaar en ingemetseld in de bestaande zijgevels. De beide rijen met zuilen ondersteunden de muren die de hoofdkap droegen en die tevens als scheiding tussen schip en zijbeuken dienden. Toen de zijbeuken uiteindelijk weer werden afgebroken zijn de ruimtes tussen de zuilen dichtgemetseld. Verder zijn nog enkele restanten hout van de voormalige constructie zicht en zijn in enkele zuilen nog inkepingen zichtbaar van waar de houtconstructie heeft gezeten. In de ruïnekerk hangen informatieborden en staan twee bankjes. Langs de voorgevel is in 2011 een trekstang aangebracht.

Impressie van het interieur. Onder andere zijn te zien: de ingemetselde zuilen, de restanten van de houtconstructie, de grafzerken en de contouren van de preekstoel.

Waardering

1. Cultuurhistorische waarden

De ruïnekerk is van cultuurhistorische waarde als element uit de kerkelijke geschiedenis in Noord-Holland en als element uit de geschiedenis van de Hervormde Kerk in Oude Niedorp. De ruïnekerk is daarnaast van waarde als sociaal, maatschappelijke, culturele en spirituele locatie voor de inwoners van Oude Niedorp. Zonder dat het kerkgebouw nog fysiek aanwezig is, vormt het een plek voor ontmoeting, reflectie en bezinning en daarmee neemt de ruïnekerk een bijzondere plek in zijn omgeving in. Aan de plek zijn verhalen verbonden die nog steeds door de dorpsgemeenschap worden herinnerd en gedeeld.

2. Stedenbouwkundige waarden

De ruïnekerk heeft situationele waarden vanwege de prominente plaats die hij inneemt in het dorpslint van Oude Niedorp, door de ligging op een terp is de ruïnekerk van alle kanten goed zichtbaar en vormt daarbij een fysiek herkenningspunt in het dorp. Met de ligging op een terp verwijst de ruïnekerk naar de geschiedenis van de strijd tegen het water. Om droge voeten te houden werden stukken land opgehoogd tot een terp die diende als vluchtheuvel bij hoogwater. Door de kerk centraal op de terp te plaatsen werd het een toevluchtsoord voor iedereen uit het dorp. De ruïnekerk heeft daarnaast hoge ensemblewaarde in relatie tot het omliggende kerkhof.

3. Architectuurhistorische waarden

De ruïnekerk is van architectuurhistorisch belang als typologisch bewaard gebleven zaalkerk uit het midden van de 17^e eeuw, met restanten van voorgangers uit eerdere eeuwen. De bouwtraditie van de zaalkerk komt tot uiting in de plattegrond van de kerk, in de opbouw van de gevels, het materiaalgebruik waarbij kloostermoppen en baksteen de hoofdtoon voeren, de eenvoud van de constructie en de spitsboogvensters. Daarnaast heeft de ruïnekerk waarde als voorbeeld van een hervormde kerk, gebouwd voor een kleine dorpsgemeenschap en is de ruïnekerk van hoge waarde vanwege zijn ouderdom en vormgeving. Waardevolle elementen zijn onder andere de grafzerken, het opgaande muurwerk met de gevelopeningen, de restanten van de houtconstructie en de ingemetselde zuilen aan de binnenzijde die verwijzen naar een periode waarin de kerk zijbeuken had.

4. Gaafheid en herkenbaarheid

De ruïnekerk is in hoofdvorm herkenbaar, ondanks de verwoesting door de blikseminslag. De restanten zijn nog in authentieke staat en zijn geconserveerd. De ruïnekerk kan gezien worden als *memento mori* symbool wat de mens moet wijzen op de vergankelijkheid van het bestaan. De notie van het verstrijken van de tijd is terug te zien in de ruïnekerk, waardoor deze ouderdomswaarde krijgt en herinnert aan vervlogen tijden.

5. Zeldzaamheid

De ruïnekerk heeft een hoge zeldzaamheidswaarde omdat het één van de vier ruïnekerken in Nederland is. De drie overige kerken hebben alle een monumentenstatus.

Bronnen

- BügelHajema adviseurs, Bestemmingsplan 't Veld, Oude Niedorp en Zijdewind, 2013
- Landeweerd, F. *Verval als ontwikkelkans*, 2020
- Provincie Noord-Holland, 'West-Friesland-west', *Leidraad Landschap & Cultuurhistorie*, 2018 - Wit, A., *Historie van de Niedorpen en Winkel*, Wieringerwaard, 2009
- Dank aan de heer De Haas van de Stichting Ruïnekerk Oude Niedorp voor het aanleveren van informatie.

Historische foto 1: De kerk Ouwde Nierop, door: Pronk, C. (1691-1795), Noord-Hollands Archief/Collectie van prenten en tekeningen van de Provinciale Atlas Noord-Holland [NL-HImNHA_359_2531]

Historische foto 2: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort / 40.687

Historische foto 3: Noord-Holland Dagblad, foto archief John Oud, 24-07-2011

[https://www.noordhollandsdagblad.nl/cnt/dmf20180921_75820290?utm_source=google&utm_medium=organic]

Alle overige afbeeldingen: MOOI Noord-Holland

Colofon

opdrachtgever	gemeente Hollands Kroon
datum onderzoek:	7 oktober 2021
datum beschrijving:	26 oktober 2021
opgesteld door:	MOOI Noord-Holland

Tot het hierboven omschreven monument behoort al hetgeen door bestemming of anderszins rechtens onroerend is.